

เปรียบเทียบกับต่างประเทศ

ศาลทหารกับศาลพลเรือนของต่างประเทศ

ในขณะที่ประเทศไทยได้มีการแยกระบบศาลออกเป็นศาลยุติธรรมสังกัดกระทรวงยุติธรรม หรือเรียกว่าศาลพลเรือน กับศาลทหาร สังกัดกระทรวงกลาโหม โดยต่างเป็นอิสระในการดำเนินกระบวนการพิจารณาตามที่กฎหมายได้กำหนดไว้ตั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว เมื่อเปรียบเทียบกับบางประเทศก็จะพบว่า มีทั้งระบบแยกจากกัน และประสานร่วมกันไป ทั้งนี้

ประเทศอังกฤษ ระบบศาลของประเทศอังกฤษ มีศาลพลเรือนและศาลทหาร เช่นกัน แต่มีได้แบ่งแยกจากกันโดยเด็ดขาดทั้งเชิงของประเทศไทย เพราะในชั้นอุทธรณ์และฎีกานั้น ศาลที่ทำหน้าที่ในการดำเนินกระบวนการพิจารณาคดีนั้นเป็นศาลพลเรือนทั้งสิ้น โดยศาลทหารของประเทศอังกฤษ ได้แบ่งออกเป็น ศาลทหารชั้นต้น ได้แก่ DISTRICT COURT-MARTIAL (ศาลจังหวัด) มีอำนาจพิจารณาคดีพยานภาคีเฉพาะนายทหารชั้นประทวนและพลทหาร โดยมีอำนาจลงโทษจำคุกไม่เกิน 2 ปี กับ GENERAL COURT-MARTIAL (ศาลมณฑลทหาร) มีอำนาจเต็มในการพิจารณาคดีพยานภาคี ยกเว้นคดีบางประเภทและ FIELD GENERAL COURT-MARTIAL (ศาลอาญาศึก) เป็นศาลที่ตั้งขึ้นในกรณีที่ไม่อาจตั้งศาลอื่น ๆ ได้ โดยมีอำนาจลงโทษจำคุกไม่เกิน 2 ปี ทั้งสามศาลนี้ผู้เป็นตุลาการหรือระชรรมนุษย ก็ทำได้เป็นทหารเหล่าระชรรมนุษยเช่นของประเทศไทยไม่ โดยได้ให้พลเรือนเป็นผู้มีหน้าที่พิจารณาคดีร่วมกับตุลาการที่เป็นทหาร เมื่อมีอุทธรณ์คดีศาลทหารชั้นต้น ก็ต้องให้ COURTS-MARTIAL APPEAL COURT (ศาลอุทธรณ์ทหาร) ซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของศาลอุทธรณ์พลเรือน ส่วนการอุทธรณ์คดีของศาลอุทธรณ์ทหาร ในปัญหากฎหมาย อธิบดีกรมอัยการก็รับรองให้ฎีกาได้ ก็ต้อง

ให้ศาลฎีกาพลเรือน (HOUSE OF LORDS) พิจารณาพิพากษา ¹ นั่นคือศาลสูงสุดของคดีที่ขึ้นศาลทหารและศาลพลเรือนของประเทศอังกฤษนั้น เป็นศาลเดียวกันมิใช่คนละศาลดังเช่นระบบของประเทศไทยในปัจจุบัน แต่เป็นกึ่งในอคิดที่ให้ศาลฎีกา เป็นศาลพิจารณาพิพากษาคดียกเว้นคดีบางประเภท ดังที่ได้เคยกล่าวมาแล้ว

ประเทศฝรั่งเศส มีศาลทหารและศาลพลเรือนเช่นเดียวกับประเทศไทย แต่ในศาลทหารชั้นต้นนั้น ได้ให้ผู้พิพากษาจากศาลอุทธรณ์พลเรือนมาเป็นประธานศาลร่วมกับตุลาการที่เป็นทหาร คือมีพลเรือนมาร่วมทำนองเช่นเดียวกับของประเทศอังกฤษ ดังนั้น คดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาของศาลทหารชั้นต้นจึงให้ศาลฎีกา (COUR DE CASSATION) พิจารณาพิพากษา ² หรืออีกนัยหนึ่ง ให้ศาลพลเรือนเป็นศาลที่พิจารณาคดีที่ถึงที่สุดของคดีศาลทหารเช่นเดียวกับประเทศอังกฤษ คือ ศาลสูงสุดของคดีที่ขึ้นศาลทหารและศาลพลเรือนเป็นศาลเดียวกัน ได้แก่ ศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลพลเรือน

ประเทศสหรัฐอเมริกา ได้แบ่งศาลออกเป็นศาลพลเรือนกับศาลทหาร โดยศาลทหารก็แบ่งออกเป็นสามชั้นเช่นเดียวกับประเทศไทย และใช้ระบบแยกจากกันโดยเด็ดขาดเช่นกัน โดยศาลทหารชั้นต้นแบ่งออกเป็น SUMMARY COURTS MARTIAL ซึ่งเทียบได้กับศาลจังหวัดทหารของประเทศไทย คือ มีอำนาจพิจารณาคดีที่จำเลยเป็นพลทหารและนายทหารประทวน GENERAL COURTS MARTIAL เป็นศาลที่เทียบได้กับศาลประจำหน่วยทหารของประเทศไทย มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีโดยไม่จำกัดชั้นยศ และ SPECIAL COURTS MARTIAL เทียบได้กับศาลมณฑลทหารของประเทศไทย ส่วนศาลอุทธรณ์ทหาร คือ BOARD OF REVIEW ศาลฎีกาทหาร ได้แก่ COURT OF MILITARY APPEALS ³

¹ สุข เปรมวาทิน, ธรรมนูญศาลทหารประมวลกฎหมายอาญาทหาร วินัยทหาร กฎอัยการศึก, หน้า 55.

² เรื่องเดียวกัน,

³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 56.

ประเทศเนเธอร์แลนด์ ได้แบ่งศาลออกเป็นศาลพลเรือนและศาลทหารเช่นกัน โดยศาลทหาร ได้แบ่งออกเป็นสองชั้นคือศาลทหารชั้นต้น กับศาลทหารชั้นสูง โดยศาลทหารชั้นต้น เรียกว่าศาลทหารประจำ เมือง คณณะในการพิจารณาพิพากษา 5 นาย ซึ่งองค์คณะนั้น ผู้เป็นประธานตุลาการ ได้แก่นักกฎหมายพลเรือน ซึ่งแต่งตั้งโดยกษัตริย์ให้ดำรงตำแหน่งตลอดชีวิต หรือแต่งตั้งจากนายทหารสัญญาบัตรเหล่าพระธรรมนูญซึ่งเป็นทหารนอกราชการ หรือนายทหารสำรองก็ได้ ประธานตุลาการนี้สังกัดกระทรวงยุติธรรม นอกจากนี้มีตุลาการ ซึ่งเป็นนายทหารสัญญาบัตรของค่ายทหารซึ่งศาลทหารประจำนั้นตั้งอยู่อีก 4 นาย โดยผู้บังคับบัญชาของค่ายทหาร เป็นผู้แต่งตั้ง เขตอำนาจของศาลทหารประจำการนั้นเป็นไปตามพื้นที่ที่กำหนด และเมื่อกองทัพหรือส่วนแห่งกองทัพได้เคลื่อนย้ายเข้าสู่ยุทธบริเวณ กษัตริย์อาจสั่งตั้งศาลสนามขึ้น ศาลสนามดังกล่าวจะเป็นศาลทหารประจำอยู่ตลอดระยะเวลาที่มีการเคลื่อนย้ายดังกล่าว โดยมี เขตอำนาจเหนือบุคคลที่อยู่ในอำนาจบังคับบัญชาทหารชั้นนายพลโดยไม่จำกัดชั้นยศ ซึ่งต่างกับศาลทหารประจำตามปกติ ที่มีอำนาจจำกัดเฉพาะทหารที่ชั้นยศต่ำกว่านายทหารชั้นผู้ใหญ่ ศาลสนามยังอาจตั้งในกรณีที่กองทหารถูกล้อมหรืออยู่ในลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ ผู้บังคับบัญชาทหารชั้นสัญญาบัตรมีอำนาจตั้งศาลสนามชั่วคราวได้ ศาลสนามมีองค์คณะ 3 นาย โดยประธานตุลาการจะเป็นนายทหารสัญญาบัตรที่โดยปกติมีคุณวุฒิทางกฎหมาย ซึ่งในทางปฏิบัติได้แก่นายทหารเหล่าพระธรรมนูญ ส่วนตุลาการอีก 2 นาย เป็นนายทหารสัญญาบัตรของหน่วยทหารนั้น แต่ในกรณีที่ประธานตุลาการมิได้มีคุณวุฒิทางกฎหมาย จะต้องตั้งนายทหารสัญญาบัตรที่มีคุณวุฒิทางกฎหมายเป็นตุลาการ 1 นาย ส่วนศาลทหารชั้นสูงมีองค์คณะ 6 นาย โดยประธานตุลาการนั้นเป็นผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์พลเรือนแห่งกรุงเฮก ตุลาการอีก 5 นายประกอบด้วยผู้พิพากษาศาลพลเรือน 1 นาย นายทหารสัญญาบัตรประจำการสังกัดกองทัพบก 2 นาย สังกัดกองทัพเรือและกองทัพอากาศ กองทัพละ 1 นาย ซึ่งปกติมีชั้นยศนายพลเรือหรือพันเอก ศาลทหารชั้นสูงมีอำนาจพิจารณาคดีที่อุทธรณ์จากศาลทหารประจำและทำหน้าที่เป็นทั้งศาลทหารชั้นต้นและชั้นอุทธรณ์คดีนายทหารชั้นนายพลและนายทหารชั้นผู้ใหญ่ นอกจากนี้ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการพิจารณาชั้นอุทธรณ์ทางวินัย และตรวจสอบมีคำวินิจฉัยรายงานของผู้บังคับบัญชาทหารที่รักษาย่อมค่ายทหาร หรือเรือรบที่ได้ยอมแพ้แก่ราชศัตรู ว่าสมควรหรือไม่ที่ได้ยอมแพ้ สำหรับศาลทหารประจำของเนเธอร์แลนด์นี้มีข้อน่าสังเกต คือ อัยการทหารนั้นเป็นนัก

กฎหมายพลเรือนสังกัดกระทรวงยุติธรรม มีตำแหน่งเรียกว่า " AUDITEUR -
MILITAIL " แต่ศาลทหารสนามไชยนายทหารสัญญาบัตรซึ่งในทางปฏิบัติคือ นายทหาร
เหล่าพระธรรมนูญ แต่ถ้าไม่มีนายทหารสัญญาบัตรต้องใช้บุคคลพลเรือนเป็นแทน ส่วนชั้น
ศาลทหารชั้นสูงใช้พนักงานอัยการศาลอุทธรณ์พลเรือนแห่งกรุงเฮกเป็นอัยการทหารมี
ตำแหน่งเรียกว่า " ADVOCAT FISKAL " และวิธีพิจารณาความของศาลทหารนี้
มีประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาทหารบัญญัติไว้ โดยเฉพาะแยกจากศาลพลเรือน
เช่นเดียวกับประเทศไทยที่มีบทบัญญัติเกี่ยวกับวิธีพิจารณาความอาญาของศาลทหารไว้
โดยเฉพาะ ¹

ประเทศสวีเดน แยกศาลออกเป็นศาลพลเรือนกับศาลทหารเช่น
กัน โดยศาลทหารนั้นได้แบ่งออกเป็น ศาลทหารชั้นต้น กับศาลทหารชั้นสูง ทั้งนี้ศาลทหาร
ชั้นต้นมี ศาลทหารกองพล กับศาลทหารประจำถิ่น ซึ่งศาลทั้งสองนี้มีองค์คณะในการ
พิจารณาคดี 7 นาย โดยมีประธานตุลาการเป็นนายทหารสัญญาบัตรชั้นยศพันเอก
หรือพันโทเหล่าพระธรรมนูญส่วนตุลาการอีก 6 นาย ประกอบด้วยนายทหารสัญญาบัตร
3 นาย และนายทหารชั้นประทวนหรือพลทหาร 3 นาย ประธานตุลาการและตุลาการ
คณะมนตรีแห่งสหพันธรัฐ เป็นผู้แต่งตั้งให้อยู่ในตำแหน่งมีกำหนด 3 ปี โดยศาลทหารกองพล
นั้น ยังได้แบ่งออกเป็นศาลละสองแผนก คือ แผนกภาษาเยอรมันกับแผนกภาษาอิตาเลียน
หรือแผนกภาษาเยอรมันกับแผนกภาษารังเศส ศาลทหารกองพลมีเขตอำนาจเหนือบุคคล
ที่สังกัดอยู่ในกองพล แต่ถ้าบุคคลใดต้องสังกัดหน่วยอื่นนอกเหนือไปจากหน่วยของตนแล้ว
ผู้นั้นต้องอยู่ในอำนาจของศาลทหารกองพลที่ตนไปสังกัดนั้น ส่วนศาลทหารประจำถิ่นนั้น
ในเวลาปกติจะไม่มี การดำเนินการพิจารณาคดี จะใช้ก็ต่อเมื่อเป็นเวลาสงคราม หรือ
เวลาที่มีการระดมพล โดยมีเขตอำนาจเหนือสถานที่ที่มีการกระทำผิดเท่านั้น และต้อง
เป็นความผิดที่ไม่เกี่ยวข้องกับทหาร สวิสด้วย ดังนั้นปกติแล้วศาลทหารชั้นต้นที่พิจารณาคดี

¹ พัลลภ โชติเลขา, "กระบวนการยุติธรรมทหารของเนเชอแลนค์," วารสาร
พระธรรมนูญ 17 (มกราคม 2523) : 22-26.

จึงเป็นศาลทหารกองพล เว้นแต่คดีที่ต้องดำเนินการพิจารณาในศาลพิเศษ ซึ่งบุคคลที่
 อยู่ในอำนาจศาลทหารพิเศษ คือ ผู้บัญชาการทหารแห่งกองทัพ หรือเสนาธิการทหาร
 ผู้บังคับการกรมทหารและเสนาธิการ นายทหารสัญญาบัตรยศชั้นพันเอก หรือ ผู้บังคับ
 หน่วยทหาร และบุคคลสังกัดทหารอื่นที่ถูกกล่าวหาว่าร่วมกระทำผิดกับบุคคลดังกล่าว
 ซึ่งศาลทหารพิเศษนี้องค์คณะ 10 นาย ประกอบด้วยนายทหารสัญญาบัตรยศชั้นพันเอก
 3 นาย โดยแบ่งเป็นเหล่าพระธรรมนูญ 3 นาย อีก 4 นายมาจากเหล่าอื่น ๆ หรือ
 จากกองพล และตุลาการอีก 4 นายมาจากนายทหารสัญญาบัตรยศชั้นพันเอกจากเหล่า
 พระธรรมนูญ 2 นาย และชั้นผู้บังคับหน่วยแห่งกองทัพอีก 2 นาย การแต่งตั้งตุลาการ
 รวมทั้งประธานตุลาการนั้น ที่ประชุมสมัชชาแห่งสหพันธรัฐเป็นผู้แต่งตั้งเป็นรายคดีไป
 เมื่อมีการอุทธรณ์คดีของศาลทหารกองพลและศาลทหารประจำถิ่น เป็นอำนาจหน้าที่
 ของศาลทหารสูงสุดซึ่งมีประธานตุลาการ เป็นนายทหารสัญญาบัตรยศชั้นพันเอกเหล่าพระ
 ธรรมนูญ และมีตุลาการ 4 นาย กับตุลาการสำรอง 2 นาย ซึ่งต้องเป็นผู้ที่ได้รับการ
 ฝึกอบรมในทางกฏหมายด้วย การแต่งตั้งคณะมนตรีแห่งสหพันธรัฐจะแต่งตั้งให้อยู่
 ในตำแหน่งมีระยะเวลา 3 ปี มีข้อสังเกตประการหนึ่ง คือ ศาลทหารสูงสุดของสวิส
 เซอร์แลนด์นั้น ไม่มีอำนาจพิจารณาเกี่ยวกับข้อเท็จจริงและมูลฟ้องเกี่ยวกับพยาน นอก
 จากนี้จะพิจารณาคดีคำพิพากษาของศาลทหารกองพลและศาลทหารประจำถิ่น ได้เฉพาะ
 ในกรณีดังต่อไปนี้เท่านั้น คือ เมื่อคำพิพากษาคือข้อกล่าวหาผิดกฎหมาย ศาลนั้นไม่ได้ตั้งขึ้นโดย
 ชอบ ไม่ได้นำเอาข้อเท็จจริงในการตั้งศาลมาพิจารณาด้วย ศาลนั้นไม่มีอำนาจพิจารณา
 พิพากษาคดี มีการละเมิดข้อกำหนดเกี่ยวกับกระบวนการพิจารณาที่สำคัญ หรือ เมื่อคำพิพาก
 ษานั้นไม่ถูกต้อง ¹

ประเทศญี่ปุ่น เนื่องจากรัฐธรรมนูญแห่งประเทศญี่ปุ่น ซึ่งประกาศใช้เมื่อ
 วันที่ 3 พฤษภาคม ค.ศ. 1947 ในมาตรา 9 บัญญัติห้ามมิให้มีกำลังทหาร ทำให้ประเทศ
 ญี่ปุ่นไม่มีกองทัพ มีแต่หน่วยกองกำลังป้องกันประเทศ ดังนั้น จึงไม่สามารถมีศาลทหาร

¹ พัลลภ โชติเฉชา, "กระบวนการยุติธรรมทหารของสวิสเซอร์แลนด์",
 วารสารพระธรรมนูญ 13 (กันยายน 2521) : 51-59.

ได้¹ การพิจารณาคดีต่าง ๆ จึงมีแต่ศาลพลเรือนหรือศาลยุติธรรมเท่านั้น

ประเทศสหภาพมา สหภาพมาได้แบ่งศาลออกเป็นศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนกับศาลทหารเช่นกัน โดยศาลทหารของสหภาพมานั้น แบ่งเป็น 4 ประเภท คือ ศาล GENERAL COURT-MARTIAL ศาล DISTRICT COURT-MARTIAL ศาล SUMMARY GENERAL COURT-MARTIAL ศาล SUMMARY COURT-MARTIAL ศาล GENERAL COURT-MARTIAL มีอำนาจพิจารณาคดีพิพากษาบุคคลที่อยู่ใต้อำนาจบังคับประมวลกฎหมายทหารโดยไม่จำกัดความผิด ศาลนี้ตั้งขึ้นโดยคำสั่งของประธานาธิบดีแห่งสหภาพมา หรือนายทหารที่ได้รับมอบอำนาจจากประธานาธิบดี องค์คณะพิจารณาคดีประกอบด้วยนายทหารสัญญาบัตรไม่น้อยกว่า 3 นาย เป็นองค์คณะ ซึ่งนายทหารสัญญาบัตรดังกล่าวต้องเป็นนายทหารสัญญาบัตรมาแล้วไม่ต่ำกว่า 3 ปี และต้องมีศัลยกรรมไม่ต่ำกว่าร้อยละ 2 นายด้วย แต่ในกรณีให้นายทหารสัญญาบัตรที่เป็นนายทหารสัญญาบัตรมาแล้วไม่ต่ำกว่า 3 ปีไม่ได้ ก็อาจแต่งตั้งนายทหารสัญญาบัตรที่เป็นนายทหารสัญญาบัตรมาแล้วไม่ต่ำกว่า 1 ปีแทนได้ ศาล DISTRICT COURT-MARTIAL มีอำนาจพิจารณาคดีที่บุคคลที่อยู่ใต้อำนาจบังคับประมวลกฎหมายทหาร เว้นแต่นายทหารสัญญาบัตร ศาลนี้ตั้งโดยคำสั่งของนายทหารที่มีอำนาจตั้งศาล GENERAL COURT-MARTIAL หรือนายทหารที่ได้รับมอบอำนาจดังกล่าว ซึ่งการมอบอำนาจนี้ผู้มอบอำนาจจะจำกัดหรือสงวน หรือกำหนดเงื่อนไขตามที่เห็นสมควรไว้ด้วยก็ได้ ศาลนี้มีนายทหารสัญญาบัตรไม่น้อยกว่า 3 นาย เป็นองค์คณะพิจารณาคดี ศาล SUMMARY GENERAL COURT-MARTIAL มีอำนาจพิจารณาคดีที่บุคคลที่บัญญัติไว้ในประมวลกฎหมายทหาร เว้นแต่ความผิดเกี่ยวกับราชการทหาร การกำเริบบุคคลที่ถูกควบคุม และความผิดตามกฎหมายพลเรือน ความผิดก่อนนายทหารผู้มีอำนาจตั้งศาล ซึ่งศาลนี้ตั้งโดยนายทหารที่ได้รับมอบอำนาจจากประธานาธิบดี หรือนายทหาร

¹ พัลลภ โสภิตเลขา, "การกุงานสาย ธน. ในประเทศญี่ปุ่น," วารสารพระธรรมทูต 4 (มิถุนายน 2519) : 32-38.

ที่บังคับบัญชาหน่วยทหารในยุทธภูมิตั้งแต่ปฏิบัติกรรพ หรือนายทหารที่ได้รับมอบอำนาจ
จากนายทหารดังกล่าว หรือนายทหารที่บังคับบัญชาส่วนแยกของกองทหารที่ปฏิบัติกรรพ
ซึ่งเห็นว่าความผิดนั้นไม่สมควรที่จะพิจารณาในศาล GENERAL COURT-MARTIAL
เนื่องจากวินัยและความจำเป็นแห่งการรบ ศาลนี้มีนายทหารสัญญาบัตรไม่น้อยกว่า 3
นาย เป็นองค์คณะในการพิจารณาคดีภาคี ส่วนศาล SUMMARY COURT-MARTIAL
มีอำนาจพิจารณาคดีบุคคลที่อยู่ใต้อำนาจแห่งประมวลกฎหมายทหารและใต้อำนาจบังคับ
บัญชาของนายทหารที่ทำการพิจารณาคดี จำเลยเป็นนายทหารสัญญาบัตร หรือนาย
ทหารชั้นนายตบ ทั้งศาลได้โดยนายทหารที่บังคับบัญชากองทัพน้อย หรือ กรม หรือ ส่วน
แยกแห่งกองกำลังดังกล่าวหรือโดยนายทหารที่ทำการบังคับบัญชากองดังกล่าว หรือส่วนแยกที่
ประมวลกฎหมายทหารได้กำหนดไว้ ศาลทหารนี้ผู้เป็นองค์คณะในการพิจารณาคดีคือนาย
ทหารซึ่งเป็นผู้มีอำนาจทั้งศาลเพียงนายเดียวเท่านั้น แต่จะให้นายทหารสัญญาบัตรอีก
2 นายมานั่งร่วมพิจารณาคดีก็ได้ ¹ ส่วนศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนนั้น สภภาพพม่า
ได้แบ่งออกเป็น 4 ชั้น คือ ศาลหมู่บ้าน (VILLAGE COUNCIL) ศาลเมือง (TOWNSHIP
COUNCIL) ศาลมณฑล (DIVISION COUNCIL) และศาลสูงสุด (SUPREME
COUNCIL OF PEOPLE 'S) ผู้พิพากษาทั้งสี่ศาล มาจากการเลือกตั้งและแต่งตั้ง
โดยพรรคสังคมนิยมแห่งสหภาพพม่า ผู้พิพากษาไม่จำเป็นต้องเป็นผู้รู้กฎหมายแต่ประการใด
ใช้การเลือกผู้พิพากษาหมู่บ้านจากคนในหมู่บ้านที่ศาลตั้งอยู่ ศาลเมืองก็เลือกจากผู้ที่อยู่
ในเมืองที่ศาลนั้นตั้งอยู่ ศาลมณฑลก็เลือกจากผู้ที่อยู่ในมณฑลที่ศาลนั้นตั้งอยู่เช่นกัน โดย
ศาลเมืองนั้นจะเลือกศาลละ 2-3 คน ศาลมณฑลเลือกศาลละ 3-5 คน ส่วนศาลสูงสุด
เลือกจากผู้ที่มีความสามารถทั่วประเทศ จำนวน 9 คน อย่างไรก็ตาม ศาลเมือง
ศาลมณฑล และศาลสูงสุดนั้น ต่างมีที่ปรึกษากฎหมายด้วย โดยเฉพาะศาลสูงสุดมีที่
ปรึกษากฎหมาย 10 คน ที่ปรึกษานี้แต่งตั้งจากผู้ที่มีความรู้ด้านกฎหมาย เพื่อให้คำปรึก

¹ พัลลภ โสคติเลขา, "กระบวนการยุติธรรมทหารของสหภาพพม่า,"

ษาแก่ผู้พิพากษาศาลเมือง ศาลมณฑล และศาลสูงสุด สำหรับฎีกาอุทธรณ์คำพิพากษานั้น จะอุทธรณ์ตามลำดับชั้นศาล คือ จากศาลหมู่บ้าน ไปยังศาลเมือง จากศาลเมืองไปยังศาลมณฑล จากศาลมณฑลไปยังศาลสูงสุด¹

ประเทศสาธารณรัฐประชาชนจีน ระบบการศาลของสาธารณรัฐประชาชนจีน มีศาลพลเรือนและศาลทหารเช่นกัน โดยศาลนั้นสาธารณรัฐประชาชนจีนแบ่งออกเป็นสี่ชั้น คือ ศาลประชาชนระดับพื้นฐาน (JASIC PEOPLE'S COURTS) มีอยู่ทุกอำเภอและในทุกเขตของเมือง ศาลประชาชนระดับกลาง (INTERMEDIATE PEOPLE'S COURTS) มีอยู่ทุกจังหวัด ศาลประชาชนระดับสูง (HIGH PEOPLE'S COURTS) มีอยู่ทุกมณฑลของรัฐและทุกเทศมณฑลนคร และศาลประชาชนสูงสุด (SUPREME PEOPLE'S COURT) มีอยู่ศาลเดียวที่กรุงปักกิ่ง ส่วนศาลทหารนั้นเป็นศาลประชาชนพิเศษ (SPECIAL PEOPLE'S COURTS) ซึ่งเป็นศาลระดับศาลประชาชนกลาง เช่นเดียวกับศาลรถไฟ ที่เป็นศาลประชาชนพิเศษ เช่นกัน การพิจารณาพิพากษาคดีมีหลักว่า คดีเรื่องหนึ่งจะได้รับการพิจารณาพิพากษาไม่เกินสองศาล เมื่อถึงสองศาลแล้วถือว่าคดีถึงที่สุดจะฎีกาต่อไปไม่ได้ องค์คณะผู้พิพากษาประกอบด้วย ผู้พิพากษา 1 นาย ผู้แทนมวลชน 2 นาย การพิจารณาพิพากษาคดีทุกศาลต้องไปทำการไต่สวนยังที่เกิดเหตุและสืบพยานใหม่ทั้งสิ้น มิได้พิจารณาพิพากษาจากถ้อยคำสำนวนที่ศาลล่างทำไว้ในกรณีที่มีการอุทธรณ์คำพิพากษาของศาลล่าง การเป็นผู้พิพากษาประจำศาลนั้นต้องผ่านการเป็นเสมียนจนเร็วประจำศาลก่อน แล้วหัวหน้าศาลจึงจะพิจารณาแต่งตั้งให้ปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้ช่วยผู้พิพากษา จากนั้นหัวหน้าศาลจะพิจารณาเสนอไปยังคณะกรรมการปฏิบัติแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาโดยก่อนเสนอต้องฟังความเห็นชอบของมวลชนก่อนว่าไว้วางใจหรือไม่และผ่านความเห็นชอบของสภาประชาชนในท้องถิ่นนั้นแล้วด้วย ส่วนผู้ที่เป็นผู้แทนมวลชน ดังกล่าวนั้น อาจคัดเลือกมาจากกรรมการที่ทำงานที่หรือทหารกองหนุน โดยต้องได้รับเลือกโดยสภา

¹ สรรเสริญ ไกรจิตติ, "เรื่องพม่า-รามัญ, ข่าวสำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ

ประชาชนท้องถิ่นก่อนด้วย 1

ประเทศสาธารณรัฐเกาหลี ได้แบ่งเป็นระบบศาลยุติธรรมและศาลทหารเช่นกัน โดยศาลยุติธรรม ได้แบ่งออกเป็นสี่ประเภท คือศาลฎีกา (SUPREME COURT) ศาลอุทธรณ์ (APPELLATE COURT) ศาลชั้นต้น ซึ่งศาลชั้นต้นนี้ยังแบ่งออกเป็น ศาลจังหวัด (DISTRICT COURT) กับศาลสาขา (BRANCH COURT) ด้วย และสุดท้ายคือ ศาลครอบครัว (FAMILY COURT) หนึ่ง ยังมีศาลพิเศษซึ่งมีสภาพเป็นศาลชั้นต้นอีกด้วย เช่น JUVENILE COURT เป็นต้น ศาลฎีกานั้นมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่ฎีกาคำพิพากษาศาลอุทธรณ์ และคดีที่ฎีกา คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ทหารด้วย เพราะรัฐธรรมนูญ มาตรา 83 วรรค 2 บัญญัติให้ศาลฎีกาของพลเรือนเป็นศาลสูงสุดที่จะพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์มาจากศาลทหาร ปกติองค์คณะของผู้พิพากษาศาลฎีกาประกอบด้วยผู้พิพากษาไม่น้อยกว่า 3 นาย หากมิใช่ในกรณีปกติแล้วต้องประกอบด้วยผู้พิพากษาไม่น้อยกว่า 2 ใน 3 ของผู้พิพากษาศาลฎีกาทั้งหมด เช่น กรณีที่จะพิพากษาลบบรรทัดฐานของคำพิพากษาของศาลฎีกาที่เคยมีคำพิพากษาไว้แต่เดิม ส่วนศาลอุทธรณ์ จะพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาศาลจังหวัด ศาลสาขา หรือศาลครอบครัว องค์คณะประกอบด้วยผู้พิพากษาไม่น้อยกว่า 3 นาย ในการพิจารณาคดี สำหรับศาลอุทธรณ์ของประเทศสาธารณรัฐเกาหลีนี้มีมากกว่า 1 ศาล สำหรับศาลจังหวัดมีเขตอำนาจที่จะพิจารณาพิพากษาคดีทั่วไป เว้นแต่คดีบางประเภทที่กฎหมายกำหนดให้อยู่ในเขตอำนาจศาลอื่น โดยปกติผู้พิพากษาเพียงนายเดียวก็พิจารณาพิพากษาคดีได้ มิฉะนั้นต้องใช้ผู้พิพากษาไม่น้อยกว่า 3 นาย เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี เช่น กรณีที่จำเลยต้องรับโทษประหารชีวิต หรือคดีที่คู่ความคัดค้านผู้พิพากษา ส่วนศาลสาขานั้นตั้งอยู่ในเขตอำนาจของศาลจังหวัด พิจารณาคดีมีโนสาเร่ที่อยู่ในเขตอำนาจของศาลจังหวัด นอกจากนี้ศาลจังหวัดยังปฏิบัติหน้าที่เป็นศาลครอบครัวด้วย เพราะมีศาลครอบครัวอยู่เพียงศาลเดียวเท่านั้น จึงต้องให้ศาลจังหวัดทำหน้าที่ในเขตอำนาจศาลชั้นต้นให้ด้วย โดยใช้ผู้พิพากษาเพียงนายเดียวเป็น

1 ประทิน พจนธรรม, "ระบบการศาลในสาธารณรัฐประชาชนจีน"

องค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีของศาลครอบครัว เว้นแต่บางกรณีต้องประกอบด้วยผู้พิพากษาไม่น้อยกว่า 3 นาย เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี สำหรับศาลครอบครัวเองนั้นยังเป็นศาลอุทธรณ์คดีที่ผู้พิพากษานายเดี่ยวได้พิพากษาค้วย โดยใช้ผู้พิพากษา 3 นาย เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี ทางด้านศาลทหารนั้น แบ่งออกเป็นศาลทหารชั้นต้น (COMMON COURT-MARTIAL) กับศาลอุทธรณ์ทหาร เท่านั้น เพราะคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาศาลอุทธรณ์ทหาร ก่อให้เกิดฎีกาของศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนพิจารณาพิพากษาคดี แต่ในเวลาไม่ปกติ ความรัฐธรรมนูญ มาตรา 106 วรรค 3 บัญญัติ ห้ามมิให้มีการอุทธรณ์คดีที่เกิดขึ้นในเวลาสงคราม หรือในบริเวณที่มีการประกาศใช้กฎอัยการศึกในเวลาฉุกเฉิน (EMERGENCY MARTIAL LAW) ดังนั้น คำพิพากษาของศาลทหารชั้นต้น ซึ่งได้ผ่านการพิจารณารับรองโดย CONVENING AUTHORITY ซึ่งมีอำนาจในอันที่จะพิจารณาคำพิพากษาคัดค้านคำพิพากษาลงได้แล้ว ก็ถึงที่สุดไม่อาจอุทธรณ์ ฎีกา ต่อไปได้อีก ¹

ประเทศสาธารณรัฐจีน (ไต้หวัน) ได้แบ่งศาลเป็นศาลยุติธรรมและศาลทหารเช่นกัน โดยศาลทหารได้แบ่งออกเป็น 2 ชั้น คือ ศาลทหารชั้นต้น (TRIAL COURT) และศาลทหารชั้นสูงสุด (APPELLATE COURT-MARTIAL) ศาลทหารชั้นต้นยังแบ่งออกเป็น 3 ชนิด คือ SUMMARY TRIAL COURT มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีโดยใช้ตุลาการพระธรรมนูญนายเดี่ยวเป็นองค์คณะ COMMON TRIAL COURT มีตุลาการ 3 นาย เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี และ SUPERIOR TRIAL COURT มีตุลาการ 5 นาย เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี ส่วนศาลทหารสูงสุด แบ่งเป็น 2 ชนิด คือ COMMON APPELLATE COURT มีตุลาการ 3 นาย เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี และ SUPERIOR APPELLATE COURT มีตุลาการ 5 นาย เป็นองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี นอกจากนี้ยังมีศาลทหารสูงสุดพิเศษ (EXTRAORDINARY TRIAL COURT-MARTIAL) อีกศาลหนึ่ง ซึ่ง ตั้งขึ้นเพื่อพิจารณาคดีที่ศาลทหารได้พิพากษาถึงที่สุดแล้ว แต่ปรากฏภายหลังว่า การพิจารณาพิพากษาคดีของศาล

¹ เดลิม เจริญพานิช, อุดม สุภมิตร์, ประวีณ เอมอมร และ ประพนธ์ กงคากุล, "การศึกษาและงานของสาธารณรัฐเกาหลี" ในรายงานประจำปี 2509-2510 ของกรมพระธรรมนูญ, เจ้ากรมพระธรรมนูญ, บรรณาธิการ (พระนคร: โรงพิมพ์แผนกทหาร, 2511), 74 - 79.

ทหารดังกล่าวเป็นไปโดยฝ่าฝืนกฎหมาย การพิจารณาพิพากษาคดีในศาลนี้จะลงโทษจำเลยให้หนักขึ้นไม่ได้ ตุลาการองค์คณะพิจารณาพิพากษาคดีประกอบด้วยนายทหารชั้นยศพันเอก หรือชั้นนายพล 5 นายเป็นองค์คณะ¹

การดำเนินคดีในศาลพลเรือนซึ่งเป็นศาลทหารของต่างประเทศ

แม้ว่าในต่างประเทศจะมีการแบ่งศาลออกเป็นศาลยุติธรรม กับศาลทหาร เช่นเดียวกับประเทศไทยก็ตาม และมีการประกาศใช้กฎอัยการศึกก็ให้คดีบางประเภทที่อยู่ในอำนาจของศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือน อยู่ในอำนาจการพิจารณาพิพากษาของศาลทหาร เช่นเดียวกับประเทศไทย ที่มีบทบัญญัติไว้ในกฎหมายเกี่ยวกับกฎอัยการศึกก็ตาม ไม่เคยปรากฏว่าจะได้มีการตั้งให้ศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนเป็นศาลทหาร ดังที่ประเทศไทยได้มีการประกาศตั้งให้เป็นโดยคำสั่งของคณะปฏิวัติ หรือคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน แม้จะเป็นที่เชื่อบ้างว่าคำสั่งของคณะปฏิวัติหรือคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินนั้นเป็นกฎหมายดังที่ประเทศไทยได้มีคำพิพากษาศาลฎีกาตามที่กล่าวมาแล้วในตอนต้น ๆ ซึ่งคำพิพากษาของศาลสหรัฐอเมริกาในคดี WELLS V. BAIN ก็ว่า "การใช้กำลังล้มล้างรัฐบาลนั้น ก่อให้เกิดผลตรงกันข้ามสองประการ คือ ถ้าทำสำเร็จก็จะเป็นการสถาปนารัฐระบอบใหม่ แต่ถ้าไม่สำเร็จก็จะเป็นกบฏ"²

ในบางประเทศมีการปฏิวัติหรือรัฐประหาร หรือประกาศใช้กฎอัยการศึกแล้ว ผู้มีอำนาจในขณะนั้นจะมีคำสั่งตั้งศาลทหารขึ้นมาเป็นกรณีพิเศษ ให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทขึ้นเป็นกรณีพิเศษ โดยไม่ใช่ศาลทหารที่มีอยู่เดิมหรือให้ศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนเป็นผู้พิจารณาพิพากษาคดี ส่วนองค์คณะตุลาการศาลทหารดังกล่าวทั้งหมด ใช้ทหาร หรืออาจแต่งตั้งผู้พิพากษาหรือบุคคลพลเรือนร่วมเป็นตุลาการในองค์คณะดังกล่าวด้วย ซึ่งศาลทหารดังกล่าวนี้มีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีตามที่มีคำสั่งกำหนดให้มีอำนาจ เช่น ประเทศอิหร่าน หลังที่มีการขับไล่พระเจ้าชาห์กษัตริย์อิหร่าน โคอบายตุลาโคโมนี แล้วก็ตั้งศาลทหารพิจารณาคดีต่อข้าราชการบริหารและ

¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 90 - 91.

² วิษณุ เครืองาม และ บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, ธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร

ทหารที่ใกล้ชิดกับพระเจ้าซาร์ หรือประเทศเกาหลีใต้ที่ตั้งศาลทหารพิจารณาคดีเกี่ยวกับการสังหาร
ประธานาธิบดีปักจุงฮี

มีข้อสังเกตว่าประเทศอังกฤษ และสหรัฐอเมริกา นั้น ไม่ยอมรับกฎหมายพิเศษแบบ
กฎอัยการศึกเช่นประเทศไทยหรือประเทศอื่น ๆ เช่น ฝรั่งเศส เพราะมีอารยธรรมและกฎหมาย
สืบเนื่องมาจากประเพณีดั้งเดิมของอังกฤษที่เรียกว่า COMMON LAW กฎหมายของอังกฤษที่
ใกล้เคียงกับกฎหมายกฎอัยการศึกที่สุดคือ กฎหมายว่าด้วยภาวะฉุกเฉิน (EMERGENCY ACT)
ซึ่งมิได้มอบอำนาจพิเศษแก่ศาลทหารแต่ประการใด และศาสตราจารย์ไคซี ผู้เชี่ยวชาญกฎหมาย
รัฐธรรมนูญของอังกฤษถึงกับกล่าวว่า ในประเทศอังกฤษทราบโดยที่ศาลพลเรือนยังปฏิบัติหน้าที่อยู่
ได้ ราษฎรจะไม่ต้องขึ้นอยู่กับอำนาจศาลทหารเป็นอันขาด และแม้ศาลพลเรือนปฏิบัติหน้าที่ไม่ได้
เพราะมีการรบหรือการจลาจลในท้องที่หนึ่ง ๆ ก็ไม่มีกฎหมายพิเศษมอบอำนาจให้ศาลทหาร
พิจารณาคดีพิพากษา ราษฎรธรรมดาที่มีได้เป็นทหาร เว้นแต่ว่าสภาพบ้านเมืองอยู่ในสภาพจนศาล
และเจ้าหน้าที่ฝ่ายพลเรือนไม่สามารถปฏิบัติหน้าที่ได้แล้ว ศาลทหารก็ต้องทำหน้าที่รักษากฎหมาย
แทนศาลพลเรือน เนื่องจากความจำเป็นบังคับ ซึ่งศาลทหารในกรณีเช่นนี้มีลักษณะเหมือนศาล
อาญาศึกของประเทศไทยนั่นเอง ¹

แม้แต่ประเทศเยอรมัน ก็ไม่มีกฎหมายที่ให้ศาลทหารมีอำนาจเหนือพลเรือนในเวลา
ใดเลย แม้ในเวลาสงคราม ศาลทหารของเยอรมันก็มีอำนาจเหมือนยามปกติ แต่ขยายอำนาจ
ออกไปให้คลุมถึงบุคคลอีก 3 ประเภท ให้อยู่ในอำนาจศาลทหารเท่านั้น คือ พลเรือนที่รับใช้
หรือติดตามไปกับกองทหาร นายทหารต่างประเทศที่ได้รับอนุญาตให้เข้าร่วมรบด้วย และ
เชลยศึก ²

¹ ประคิษฐ์ สุนทรารจัน, กระบวนการยุติธรรมทหาร, หน้า 13 - 14.

² เรื่องเดียวกัน, หน้า 15

ดังนั้นกล่าวได้ว่าในต่างประเทศนั้น มีหลายประเทศที่มีการประกาศใช้กฎอัยการศึก เพื่อให้ศาลทหารมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทที่อยู่ในอำนาจของศาลพลเรือน แต่ก็มีอีกหลายประเทศที่มีใ้ให้อำนาจที่จะประกาศใช้กฎอัยการศึกเพื่อให้ศาลทหารมีอำนาจในการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทที่อยู่ในอำนาจศาลพลเรือน อย่างไรก็ตามประเทศที่มีการให้อำนาจศาลทหารที่จะพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทที่อยู่ในอำนาจของศาลพลเรือน ก็มีได้ถึงกับตั้งให้ศาลพลเรือนเป็นศาลทหาร เพื่อทำการพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวเช่นกัน เช่นที่ประเทศไทยได้ปฏิบัติตาม โดยใช้คำสั่งของคณะปฏิวัติ หรือ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน แต่ประเทศดังกล่าวได้ให้ศาลทหาร หรือศาลทหารที่ตั้งขึ้นโดยเฉพาะเป็นกรณีพิเศษเป็นศาลที่พิจารณาพิพากษาคดี ซึ่งศาลทหารเช่นนี้อาจมีการตั้งผู้พิพากษาศาลพลเรือน หรือบุคคลพลเรือน เป็นตุลาการในศาลทหารดังกล่าวด้วยก็ได้

นักกฎหมายทหารได้ให้ความเห็นว่า การที่มีการตั้งให้ศาลยุติธรรม หรือศาลพลเรือน เป็นศาลทหารในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น คงมีแต่ประเทศไทยเท่านั้น ไม่มีประเทศอื่นปฏิบัติกัน และเหตุที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องจาก การมีคำสั่งเกินเลย ไปตั้งแต่ครั้งที่มีคำสั่งตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 16 ลงวันที่ 27 ตุลาคม 2501 เป็นต้นมา แต่เจตนารมณ์ที่แท้จริงนั้น ก็เพียงที่จะให้มีการตั้งผู้พิพากษาศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนเป็นตุลาการศาลทหาร ดังที่ได้มีบทบัญญัติของกฎหมายไว้แล้วตามกฎหมายเกี่ยวกับธรรมนูญศาลทหาร และดังที่ในสมัยก่อนหน้านั้นได้เคยมีการแต่งตั้งมาแล้ว เมื่อมีคำสั่งเกินเลยเจตนารมณ์ไป ในการปฏิวัติในครั้งหลังต่อมา หรือในการมีการปฏิรูปการปกครองแผ่นดินต่อมา จึงมีการออกคำสั่งตั้งศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนเป็นศาลทหารอีก เพราะเลียนแบบคำสั่งของประกาศคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 16 ลงวันที่ 27 ตุลาคม 2501 นั้นเอง¹

และความเห็นดังกล่าว เมื่อนำมาพิจารณาประกอบกับความเห็นของนักกฎหมายบางท่าน คือ หลวงจักรปาณีศรีวิสุทธิ ซึ่งกล่าวว่า ศาลพลเรือนก็เป็นศาลพลเรือน ศาลทหาร

¹ โกวิท มัชฌิมจันทร์. หัวหน้าตุลาการพระธรรมนูญฝ่ายศาลทหารสูงสุด. สัมภาษณ์, 19 สิงหาคม 2524

ก็เป็นศาลทหาร จะให้ศาลพลเรือนกลายเป็นศาลทหารน่าจะเป็นไปไม่ได้ และไม่มีกฎหมายสนับสนุนในการแบ่งศาลทหารออกเป็น ศาลทหารแท้และศาลทหารไม่แท้ หรือศาลทหารเกะ เรื่องเป็นทำนองเดียวกับที่จะให้ผู้ชายกลายเป็นผู้หญิงไม่ได้ ถ้าขึ้นจะให้เป็นอย่างมากก็ได้แต่เพียงกระเทยเท่านั้น¹ ก็อาจทำให้คิดได้ว่าที่ประเทศอื่น ๆ มิได้มีการให้ศาลยุติธรรม หรือศาลพลเรือนเป็นศาลทหาร ดังที่ได้มีคำสั่งของคณะปฏิวัติ หรือคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ได้มีการตั้งตามที่ใดกล่าวนั้น ก็เพราะเหตุผลเช่นนี้ก็ว่าได้

ด้วยเหตุนี้ จึงไม่อาจที่จะเปรียบเทียบได้ว่าการดำเนินคดีในศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนที่เป็นศาลทหารของประเทศไทย กับการดำเนินคดีในศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนของต่างประเทศนั้น มีข้อแตกต่างหรือเหมือนกันเช่นใด และมีข้อเสียต่างกันหรือเหมือนกันหรือไม่อย่างไร ส่วนที่จะนำเอาเรื่องเกี่ยวกับประเภทของคดีที่ต่างประเทศได้กำหนดให้อยู่ในอำนาจของศาลทหาร ที่จะพิจารณาพิพากษาคดีแทนศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือน มาเปรียบเทียบกับประเภทคดีที่ประเทศไทยได้กำหนดไว้ในกฎหมายเกี่ยวกับกฎัยการศึกษา หรือ โดยคำสั่งของคณะปฏิวัติ หรือ คณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน ให้อยู่ในอำนาจศาลทหารที่จะพิจารณาพิพากษาแทนศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือนนั้น ผู้เขียนเห็นว่าแต่ละประเทศต่างก็มีสภาพความเป็นอยู่แตกต่างกัน ดังนั้นความจำเป็นในกรณีที่จะให้คดีประเภทใดอยู่ในอำนาจศาลทหารที่จะพิจารณาพิพากษาแทนศาลยุติธรรมหรือศาลพลเรือน ย่อมต่างกันไปด้วยตามมตัญญูแห่งความผิดตามกฎหมายที่แตกต่างกันอยู่แล้วด้วย จึงไม่ควรนำมาเปรียบเทียบ อีกทั้งอาจเป็นการเกินขอบเขตของการเขียนนี้.

¹ ประกิจรัฐ สุนทรารชุน, กระบวนการยุติธรรมทหาร, หน้า 67.